

MARIE-DOMINIQUE’A CHENU KONCEPCJA TEOLOGII „KONKRETNEJ I HISTORYCZNEJ”

Słowa kluczowe: Marie-Dominique Chenu, odnowa teologii, historyczność teologii, znaki czasu

Keywords: Marie-Dominique Chenu, renewal of theology, historicity of theology, signs of time

Schlüsselwörter: Marie-Dominique Chenu, Erneuerung der Theologie, Historizität der Theologie, Zeichen der Zeit

Pytanie o teologię w świecie ludzkiego poznania jest wciąż aktualnym zagadnieniem debaty naukowej, nie tylko wśród filozofów zajmujących się epistemologią, lecz także teologów pragnących uwiarygodnić swoje badania poprzez ukazanie, że dana koncepcja teologii w pełni odpowiada mentalności współczesnego człowieka, jego zdolnościom i predyspozycjom poznawczym. Uważna lektura dokumentów II Soboru Watykańskiego prowadzi do wniosku, że chrześcijaństwo powinno wciąż odnawiać swą refleksję nad Bożym Objawieniem, szukać nowych form wyrazu niezmiennych prawd, rozwijać różne style refleksji teologicznej, wynikające z kontekstu takich nauk jak filozofia, filologia, historia, socjologia, psychologia, nauki przyrodnicze i o życiu, tak, aby głoszona Ewangelia była dostępna ludziom wszystkich kultur, w każdym miejscu i w każdych okolicznościach. Pluralizm teologiczny (wielość teologii) znajduje swoje uzasadnienie przede wszystkim w niezgłębnym bogactwie treści wiary, którą człowiek (teolog) poznaje zawsze jedynie aspektowo, nigdy w całości i definitywnie, a także w różnorodności przedmiotów badanych w świetle Objawienia (Bóg, człowiek, świat, rzeczywistości ziemskie) i mnogości ludzkich pytań, pojawiających się w konkretnej sytuacji dziejowej¹. Jego nadrzęd-

* Ks. dr hab. Paweł Rabczyński – doktor habilitowany nauk teologicznych, profesor Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, zatrudniony w Katedrze Teologii Fundamentalnej, Dogmatycznej i Nauk Biblijnych; obszary badawcze: chrystologia i eklezjologia fundamentalna, ekumenizm, teologia znaków czasu, hagiologia, teologia kapłaństwa; <https://orcid.org/0000-0002-8732-7019>, E-mail: pawel.rabczynski@uwm.edu.pl

¹ Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Teologia dzisiaj. Perspektywy, zasady i kryteria*, Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów 2012, nr 76–77.

nym celem pozostaje zawsze imperatyw przekazywania współczesnym Bożej prawdy w sposób zrozumiały.

Jedną z prób uwspółcześnienia refleksji teologicznej w XX wieku była twórczość francuskiego dominikanina Marie-Dominique'a Chenu (1895–1990)², znanego mediewisty i teologa znaków czasu. Uważał on badania teologiczne za przygotowanie do zjednoczenia z Bogiem w wizji uszczęśliwiającej. Ukazywał jedność pomiędzy nadprzyrodzonością wiary a historycznością człowieka oraz podkreślał znaczenie wymiaru historycznego, społecznego i ekonomicznego w uprawianiu teologii³. Chenu był propagatorem wykorzystania w dyskursie teologicznym warunkowań czasowych i rzeczywistości ziemskich, co jego zdaniem było wsparciem idei soborowego *aggiornamento*. Skonstruowana przez francuskiego dominikanina teologia „konkretna i historyczna” była oparta na historii zbawienia i dzięki temu mogła w pełni – według Chenu – stać się adekwatną odpowiedzią na problemy współczesnego człowieka, zanurzonego w tym, co czasowe i cielesne⁴.

W niniejszym artykule zostanie naszkicowana M.-D. Chenu koncepcja teologii „konkretnej i historycznej”. Bazę źródłową prezentowanych badań stanowią różnorodne oryginalne francuskojęzyczne dzieła dominikańskiego myśliciela, w których można odnaleźć teksty odnoszące się do jego projektu teologicznego. Syntetyczne i możliwie całościowe ujęcie problematyki nie było łatwe, ponieważ większa część pism Chenu powstała jako „potrzeba chwili”. Zawierają one liczne skróty myślowe oraz powtórzenia, są wielowątkowe, a przyjęta w nich tematyka ukazana jest w różnych kontekstach. Wszystkie te czynniki przysparzają niemałych kłopotów komentatorom i badaczom jego twórczość. W opracowaniu posłużono się metodą

² Wiadomości biograficzne: M. Barth, *M.-D. Chenu*, w: H.J. Schultz (red.), *Tendenzen der Theologie im 20. Jahrhundert. Eine Geschichte in Porträts*, Stuttgart–Berlin: Kreuz 1966, s. 409–415; J. Turowicz, *O tej książce i jej autorze*, w: M.-D. Chenu, *Lud Boży w świecie*, Kraków: Znak 1968, s. 5–11; O. de La Brosse, *Le Père Chenu – La liberté dans la foi*, Paris: Cerf 1969; G. Jacquement, *Chenu*, w: G. Jacquement (red.), *Catholicisme hier, aujourd'hui, demain*, t. 2, Paris: Letouzey et Ané 1969, kol. 1041–1042; Y. Congar, *Le Père M.-D. Chenu*, w: R. Van der Gucht, H. Vorgrimler (red.), *Bilan de la théologie du XXe siècle*, t. 2, *Les disciplines théologiques, portraits de théologiens, l'avenir de la théologie*, Paris: Casterman 1971, s. 772–790; Jacques Duquesne *interroge le Père Chenu. Un théologien en liberté*. Paris: Centurion 1975; M.L. Mazzarello, *Il rapporto Chiesa – mondo nel pensiero del Padre M.-D. Chenu*, „Rivista di Scienze dell'Educazione” 17 (1979), s. 31–42; *L'homage différé au Père Chenu*, Paris: Cerf 1990; A. Duval, *Chenu Marie Dominique*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 2, Freiburg im Br.: Herder 1994, kol. 1034; A. Duval, *Présentation biographique de M.-D. Chenu par ses œuvres essentielles*, w: *Marie-Dominique Chenu. Moyen-Âge et modernité*, Paris: Cerf 1997, s. 11–23; J.-M. Maldamé, *Chenu, Marcel*, w: G. Reynal i in. (red.), *Dictionnaire des théologiens et de la théologie chrétienne*, Paris: Bayard/Centurion 1998, s. 111–113; A. Lobato, *Chenu*, w: *PEF*, t. 2, Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu 2001, s. 107–110; Ch. Potworowski, *Marie-Dominique Chenu*, w: J. Genest (red.), *Penseurs et apôtres du XXe siècle*, Montreal: Fides 2001, s. 116–129; P. Rabczyński, *Marie-Dominique Chenu OP i jego teologia*, *SW* 38 (2001), s. 383–390; P. Rabczyński, *Chenu Marie-Dominique*, w: M. Rusecki i inn. (red.), *Leksykon teologii fundamentalnej*, Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002, s. 190–191; P. Rabczyński, *Zasłuchany we współczesność. Marie-Dominique Chenu*, w: J. Majewski, J. Makowski (red.), *Leksykon wielkich teologów XX/XXI wieku*, t. 2, Warszawa: Biblioteka Więzi 2004, s. 52–62.

³ J.-M. Maldamé, *Chenu, Marcel*, s. 111–113.

⁴ M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, w: Y. Congar, M. Peuchmaurd (red.), *L'Église dans le monde de ce temps. Constitution pastorale „Gaudium et spes”*, t. 2, Paris: Cerf 1967, s. 213–214; M.-D. Chenu, *Peuple de Dieu dans le monde*, Paris: Cerf 1966, s. 51–52.

syntetyczno-krytyczną. Autor artykułu ma nadzieję, że jego praca, z natury rzeczy uogólniająca, przyczyni się do zainteresowania osobą i dziełem M.-D. Chenu oraz stanie się przyczynkiem do innych krytycznych i szczegółowych opracowań bogatej twórczości francuskiego dominikanina.

TEOLOGIA – *SCIENTIA SUI GENERIS*

Teologia jest dla M.-D. Chenu nauką wyjątkową i oryginalną, nieredukowalną do żadnej innej (*scientia sui generis*)⁵. Jej specyfika polega na tym, że jest poznaniem ludzkim rzeczywistości przekraczającej człowieka, nadprzyrodzonej – samego Boga, i to poznaniem przez wiarę, czyli w świetle Bożego Objawienia. Przedmiotem wiary jest świadectwo, jakie Bóg daje sam o sobie. Zawiera ono także treści noetyczne – konkretną wiedzę dostępną rozumowi, choć – jak podkreśla francuski dominikanin – przedmiot wiary pozostaje zawsze niezgłębioną tajemnicą i jego przyjęcie dokonuje się w pewnej „wewnętrzności” podmiotu poznającego (człowieka). W akcie wiary, który leży u początku refleksji teologicznej, wiara niejako aktywizuje rozum i umożliwia wzrost jego możliwości. W ten sposób pomaga człowiekowi wznieść się do poziomu partnera Boga w zbawczym dialogu. Ostateczny kształt poznania teologicznego – zdaniem Chenu – jest uzależniony od dwóch nieredukowalnych czynników: tego, co dane w Objawieniu (Objawienie w stanie „surowym”) i tego, co zostanie zasymilowane i skonstruowane przez rozum (Objawienie „ucieleśnione” przez pracę rozumu). Podstawę do takiego twierdzenia znajduje francuski teolog w fakcie, iż to sam Bóg stworzył człowieka z władzą poznawania rozumowego, uzdolnił rozum do działania i w pełni „akceptuje” jego przyrodzone prawa. W ten sposób – stwierdza Chenu – Bóg niejako powierzył siebie ludzkiemu rozumowi⁶. Francuski teolog pragnie uwypuklić znaczenie ludzkiego wysiłku zrozumienia, tego, co zostało przyjęte przez wiarę w całym procesie poznania teologicznego.

Chenu tłumaczy, że teologia rodzi się zawsze w obrębie wiary i tym różni się od teodycei. Poznanie teologiczne dokonuje się stopniowo, etapami. Wymaga tego przedmiot poznania, który nie jest dany podmiotowi poznającemu bezpośrednio i w całej pełni⁷. Jak podkreśla francuski dominikanin, Bóg objawia się w biegu dziejów stopniowo, uwzględniając możliwości percepcyjne człowieka, jego uwarunkowania kulturowe i społeczne. Dlatego też człowiek może go poznawać coraz pełniej, zgodnie ze swoją kondycją bytową, uważnie odczytując Boże zamysły w historii Objawienia i zbawienia⁸. Ponadto omawiany myśliciel uwypukla, że Bóg kieruje swoje objawiające słowo zawsze do konkretnego ludu, zgromadzenia, społeczno-

⁵ M.-D. Chenu, *La théologie est-elle une science?* Paris: A. Fayard 1957.

⁶ M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 1, *La fois dans l'intelligence*, Paris: Cerf 1964, s. 115–116.

⁷ M.-D. Chenu, *Théologie et recherche interdisciplinaire*, w: F. Houtart (red.), *Recherche interdisciplinaire et théologie*, Paris: Cerf 1970, s. 68–76; M.-D. Chenu, *Définition de l'unité de l'enseignement*, „Seminarium” 2 (1971), s. 267–270.

⁸ M.-D. Chenu, *Définition de l'unité de l'enseignement*, s. 272; M.-D. Chenu, *Théologie et recherche interdisciplinaire*, s. 68; M.-D. Chenu, *La littérature comme „lieu” de la théologie*, „Revue des sciences philosophiques et théologiques” 53 (1969), s. 72, 74.

ści, co implikuje wspólnotowy, czyli kościelny charakter teologii. Dlatego też nie można zapominać, że jest ona nauką kościelną⁹, a refleksja teologiczna dokonuje się zawsze w Kościele. Tylko w przestrzeni eklezjalnej możliwe jest poznawanie rzeczywistości objawionej¹⁰.

Zdaniem francuskiego dominikanina poznanie teologiczne ostatecznie prowadzi do uszczęśliwiającego widzenia Boga i w nim odnajduje swoją pełnię¹¹. Tak więc teologia, ze swej natury posiada charakter spekulatywny i kontemplacyjny¹². Nie polega na „zdobywaniu” wiedzy o Bogu, pojęć i dystynkcji na drodze wysiłku intelektualnego, lecz ma charakter daru, jakim osoba – Bóg obdarowuje drugą osobę – człowieka. Taka specyficzna relacja opiera się na zaufaniu i przyjaźni, a ostatecznie prowadzi do zjednoczenia z Bogiem, czyli zbawienia¹³. Według M.-D. Chenu teologia stała się nauką w pełnym tego słowa znaczeniu dopiero w XIII wieku, dzięki pogodzeniu danych rozumu i wiary. Wtedy to nastąpiło przejście od Anzelmiańskiego *fides quaerens intellectum* do Tomaszowego *intellectus fidei*¹⁴.

W bogatym piśmiennictwie francuskiego dominikanina można odnaleźć różne określenia teologii. W zależności od kontekstu Chenu nazywa ją aktem poznawania słowa Bożego¹⁵, próbą zrozumienia wiary¹⁶ lub wiarą *in statu scientiae*¹⁷. Wszystkie wymienione pojęcia podkreślają racjonalność teologii i jej naukowy status. Oczywiście omawiany myśliciel dostrzega różnicę jaka istnieje pomiędzy naukami eksperymentalnymi i empirycznymi a teologią, pomiędzy poznaniem rozumowym, a poznaniem przez wiarę. Wiara jest przyjęciem świadectwa o przedmiocie zmysłowo nieuchwytnym, nadprzyrodzonym, natomiast wiedza to bliższa lub dalsza znajomość rzeczy naturalnych, ujawniających się wprost, opierająca się na oczywistości wnioskowania. Inny jest rodzaj pewności w poznaniu przez wiarę i w poznaniu przez rozum. Wiara daje pewność moralną, nie pozbawioną jednak racjonalności. Polega ona na tym, że podmiot poznający przez wiarę nie znajduje argumentów, aby wątpić w treści nadprzyrodzone. Przedmiot poznania jawi się wtedy jako wiarygodny¹⁸. Francuski dominikanin podkreśla, że teologia jest nauką w pełnym tego słowa znaczeniu, zgodnie z pierwotnym rozumieniem arystotelesowskim, jako rozumne i organiczne poznanie pewnych danych, wewnątrz specyficznego przyzwo-

⁹ M.-D. Chenu, *La théologie comme science ecclésiastique*, „Concilium” 3 (1967) nr 21, s. 85.

¹⁰ Jacques Duquesne *interroge le Père Chenu*, s. 7–24, 195–196.

¹¹ M.-D. Chenu, *Saint Thomas d’Aquin et la théologie*, Paris: Seuil 1959, s. 35.

¹² M.-D. Chenu, *Définition de l’unité de l’enseignement*, s. 277–278; Jacques Duquesne *interroge le Père Chenu*, s. 127–128.

¹³ M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 1, *La fois dans l’intelligence*, s. 38.

¹⁴ Tamże, s. 131–239.

¹⁵ Jacques Duquesne *interroge le Père Chenu*, s. 19.

¹⁶ M.-D. Chenu, *La théologie comme science ecclésiastique*, s. 91; Jacques Duquesne *interroge le Père Chenu*, s. 46.

¹⁷ M.-D. Chenu, *Définition de l’unité de l’enseignement*, s. 275–276.

¹⁸ M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 1, *La fois dans l’intelligence*, s. 116.

lenia człowieka wierzącego¹⁹. Jednocześnie przestrzega przed zgubnym dla teologii fideizmem²⁰.

HISTORYCZNOŚĆ TEOLOGII

M.-D. Chenu stwierdza, że istotną cechą teologii jest jej historyczność²¹. Dyskurs teologiczny opiera się na realistycznej koncepcji rzeczywistości; na faktach, wydarzeniach, które należą do historii Objawienia. Teolog otrzymuje „dane” konkretne, stanowiące elementy Bożego planu zbawienia, którego realizacja zawsze związana jest z czasem. To dzieła Boga żywego, Boga Abrahama, Izaaka i Jakuba, który w pełni objawił się w Jezusie Chrystusie jako Bóg–Człowiek. Teologia – zdaniem francuskiego dominikanina – powinna zajmować się historią zbawienia a nie porządkiem bytów w sobie czy też pozaczasowymi formami²². Dlatego też Chenu proponuje w pracy teologa odejście od metody dedukcyjnej na rzecz metody indukcyjnej²³. Zadaniem teologa – według omawianego uczonego – nie jest konstruowanie systemu abstrakcyjnych prawd, lecz proklamowanie wielkich czynów Boga, których dokonał na kanwie historii. Taki sposób uprawiania teologii w pełni odpowiada Bożej ekonomii Objawienia i zbawienia²⁴. Chenu określa ją mianem teologii „konkretnej i historycznej” (*théologie concrète et historique*)²⁵. Potwierdzenie swojej koncepcji teologicznej francuski dominikanin znajduje w dokumentach II Soboru Watykańskiego²⁶ oraz w wypowiedziach papieża Pawła VI²⁷.

W myśli Chenu historyczność teologii znajduje swoje ostateczne uzasadnienie w tajemnicy Wcielenia Syna Bożego. Zdaniem francuskiego dominikanina właśnie to wydarzenie jest fundamentem i osnową chrześcijaństwa, ponieważ stanowi najradykałniejszą formę zbliżenia się Boga do człowieka²⁸. Chenu zauważa, że przybierając ludzkie ciało Słowo Boże przyjęło także uwarunkowania czasowe. Dzięki Inkarnacji historia stała się komponentem ludzkiej natury Jezusa Chrystusa²⁹. Francuski dominikanin rozumie Wcielenie nie tylko jako jednorazowe wydarzenie,

¹⁹ M.-D. Chenu, *La théologie comme science ecclésiastique*, s. 91.

²⁰ Jacques Duquesne interroge le Père Chenu, s. 129

²¹ M.-D. Chenu, *Une école de théologie: Le Saulchoir*, Paris: Cerf 1985, s. 136–137; M.-D. Chenu, *Définition de l'unité de l'enseignement*, s. 270–272.

²² M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 1, *La foi dans l'intelligence*, s. 128–129; Jacques Duquesne interroge le Père Chenu, s. 47, 82, 123.

²³ M.-D. Chenu, *L'opinion publique dans l'Église*, w: *Censure et liberté d'expression*, Paris: Desclée de Brouwer 1970, s. 131; Jacques Duquesne interroge le Père Chenu, s. 129–130.

²⁴ M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 1, *La foi dans l'intelligence*, s. 131; Jacques Duquesne interroge le Père Chenu, s. 118–119, 125.

²⁵ M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 213.

²⁶ Jacques Duquesne interroge le Père Chenu, s. 179–185.

²⁷ M.-D. Chenu, *Peuple de Dieu dans le monde*, s. 51–52; M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 213–214.

²⁸ M.-D. Chenu, *Le salut est dans l'histoire*, w: C. Zanchettin, *L'Église interrogée. 11 questions. 11 réponses*, Paris: Centurion 1975, s. 156.

²⁹ M.-D. Chenu, *Théologie et recherche interdisciplinaire*, s. 72.

lecz również jako zasadę udzielania się Boga człowiekowi. Mówi nawet o swoistym „prawie Wcielenia”. Słowo nieustannie zstępuje w rzeczywistość ludzką, otaczając nas świat, niosąc dar zbawienia³⁰. Chenu podkreśla, że Bóg objawił się na kanwie historii i poprzez wydarzenia historyczne. Wykorzystał zwyczajny bieg dziejów dla nadania im znaczenia religijnego, nadprzyrodzonego. Francuski dominikanin podkreśla, że Jezus Chrystus – Wcielony Bóg jest nie tylko początkiem, centrum i wypełnieniem historii Objawienia i zbawienia (*historia sacra*), ale również historii uniwersalnej (*historia profana*)³¹. Dlatego też badania teologiczne nie mogą pomijać koniunktur czasowych, rzeczywistości ziemskich, faktów, zdarzeń, mimo ich nietrwałości i zmienności, a nawet dwuznaczności interpretacyjnej. Wcielenie Syna Bożego nieodwołalnie wprowadza rzeczywistość czasu i historii w obszar zainteresowań teologii³².

Zdaniem Chenu konsekwencją Inkarnacji Syna Bożego jest współrozciągłość i koincydencja historii uniwersalnej i historii zbawienia³³. Omawiany teolog podkreśla, że Bóg nie działa przypadkowo, lecz wykorzystuje konkretne wydarzenia historii powszechnej, aby odsłonić człowiekowi tajemnicę siebie samego i swojej powszechnej woli zbawczej. Jego Objawienie dokonuje się poprzez ingerencję w bieg dziejów. Francuski dominikanin zauważa, że historia uniwersalna staje się w ten sposób areną Bożego działania, a nawet więcej, czynnie uczestniczy w historii Objawienia i zbawienia. Tkwi w niej bowiem swoista „możność uległości” (*potentia oboedientialis*), zdolność, którą należy interpretować w świetle patrystycznej doktryny „ziaren Słowa” (*logoi spermathikoi*), złożonych w stworzeniu przez Logos – Stwórcę. Chenu nazywa również ową potencjalność tkwiącą w dziejach „miejscami oczekiwania na Bożą łaską” (*pierres d’attente*) lub „dobrami świeckimi” (*valers profanes*)³⁴. Omawiany myśliciel jest przekonany o naturalnej „otwartości” historii powszechnej na przyjęcie historii zbawienia i jej znaków³⁵. Jak już zostało wspomniane, według francuskiego teologa Bóg nie kieruje jedynie historią świętą, lecz także historią uniwersalną. Stwórca jest jednocześnie Zbawcą. Dlatego też niektóre wydarzenia w biegu dziejów mogą być przez niego wykorzystane jako objawieniowe i zbawcze³⁶.

Uwypuklając historyczność teologii Chenu przeciwstawia się idei zbawienia indywidualistycznego i pozahistorycznego, radykalnie rozdzielającej nadprzyrodzo-

³⁰ M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 2, *L’Évangile dans le temps*, Paris: Cerf 1964, s. 94–96; Jacques Duquesne *interroge le Père Chenu*, s. 118.

³¹ M.-D. Chenu, *Théologiens du Tiers Monde*, „Concilium” 17 (1981) nr 164, s. 37, 39–40.

³² M.-D. Chenu, *Une école de théologie: Le Saulchoir*, s. 137.

³³ M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 1, *La fois dans l’intelligence*, s. 332; M.-D. Chenu, *Pour une théologie du travail*, Paris: Seuil 1955, s. 25; M.-D. Chenu, *Le salut est dans l’histoire*, s. 158–159.

³⁴ M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 2, *L’Évangile dans le temps*, s. 676–678.

³⁵ M.-D. Chenu, *La « doctrine sociale » de l’Église*, „Concilium” 16 (1980) nr 160, s. 123–124; M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 2, *L’Évangile dans le temps*, s. 400–402; M.-D. Chenu, *Théologie de la matière. Civilisation technique et spiritualité chrétienne*, Paris: Cerf 1968, s. 10, 146; M.-D. Chenu, *Théologiens du Tiers Monde*, s. 37; Jacques Duquesne *interroge le Père Chenu*, s. 70, 72.

³⁶ M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 1, *La fois dans l’intelligence*, s. 325; M.-D. Chenu, *Les signes des temps*, „Nouvelle revue théologique” 97 (1965), s. 35.

ność od tego, co naturalne, należące do świata. Pragnie w ten sposób przezwyciężyć dwoistość myślenia i poznania teologicznego oraz dualizm Wcielenia i stworzenia, świata wieczności i świata czasu³⁷.

TEOLOGIA ZNAKÓW CZASU

Egzemplifikacją teologii „konkretnej i historycznej” jest w myśli M.-D. Chenu jego refleksja teologiczna nad wydarzeniami historycznymi określanymi mianem znaków czasu. I choć odkrycie wartości i sensu tego pojęcia dla życia Kościoła i współczesnej teologii zawdzięcza się papieżowi Janowi XXIII, a następnie dokumentom II Soboru Watykańskiego, to jednak należy zauważyć, że dopiero w badaniach francuskiego dominikanina stało się ono podstawową kategorią opisującą relację Kościół – świat współczesny³⁸. Słusznie jest więc Chenu nazywany teologiem znaków czasu.

Omawiany myśliciel nie pozostawił w swoich pismach jednoznacznej definicji znaków czasu. Nie mniej jednak wielokrotnie przybliżał ich pojęcie korzystając z dotychczasowych swoich badań, także mediewistycznych, oraz tekstów soborowych, głównie konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w której opracowaniu uczestniczył jako doradca teologiczny biskupa Clauda Rollanda z Madagaskaru, swojego dawnego ucznia³⁹. Warto podkreślić, że francuskiego dominikanina interesowało przede wszystkim teologiczne określenie znaków czasu, choć odnosił się również do ich znaczenia socjologicznego i egzegetycznego.

Chenu wyjaśnia, że znaki czasu należą do kategorii znaków, które wypływają z rzeczywistości historii. Ta cecha odróżnia je od znaków naturalnych (np. ślad na śniegu) i umownych, inicjowanych przez człowieka (np. gesty, język). Mimo że wpisują się one w konkretne fakty i wydarzenia, to jednak posiadają znaczenie przekraczające ich materialność⁴⁰, zawierają sens ponadhistoryczny⁴¹. Są to zjawiska uogólnione i powszechnie uświadomione, obejmujące różne dziedziny aktywności, wyrażające potrzeby i aspiracje współczesnej ludzkości⁴². Ponadto francuski teolog podaje inne określenia znaków czasu: „cechy współczesności charakteryzujące epokę”, „miejsca oczekiwania Bożej łaski, obecności Kościoła w świecie”

³⁷ C. Geffré, *Le réalisme de l'incarnation dans la théologie du Père M.-D. Chenu*, „Revue des sciences philosophiques et théologiques” 69 (1985), s. 389–399; C. Geffré, *Théologie de l'incarnation et théologie des signes des temps chez le Père Chenu*, w: Marie-Dominique Chenu. *Moyen-Âge et modernité. Colloque organisé par le Département de la recherche de l'Institut catholique de Paris et le Centre d'études du Saulchoir à Paris, les 28 et 29 octobre 1995 sous la présidence de Joseph Doré et Jacques Fantino*, Paris: Cerf 1997, s. 136.

³⁸ M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 205–206; M.-D. Chenu, *Les signes des temps*, s. 29.

³⁹ M.-D. Chenu, *Notes quotidiennes au Concile. Journal de Vatican II. 1962–1963*, Paris: 1995.

⁴⁰ M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 210; M.-D. Chenu, *Les signes des temps*, s. 31–32.

⁴¹ M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 211.

⁴² M.-D. Chenu, *Les signes des temps*, s. 33.

(*pierres d'attente*)⁴³, „wartości ewangeliczne budzące się w biegu historii” (*valeurs évangéliques*)⁴⁴, „wezwania Ewangelii” (*points d'appel à l'Évangile*), „zdolności przyjęcia łaski Chrystusa” (*capacités d'accueil à la grâce du Christ*)⁴⁵, „najwyższe dobra ludzkie” (*suprêmes biens humains*)⁴⁶, „potentia oboedientialis” (*puissances obédientielles*)⁴⁷, „wartości ziemskie” (*valeurs profanes*)⁴⁸. Wzywają one człowieka do kontynuacji Bożego dzieła stworzenia; do postępu cywilizacyjnego i humanizacji świata; do przyjęcia Ewangelii i braterskiej miłości; do jedności i pokoju, a ostatecznie do zjednoczenia z Bogiem⁴⁹.

Na podstawie powyższych wypowiedzi omawianego teologa, można sformułować następującą definicję: znaki czasu to wydarzenia historyczne, naznaczone pozytywnymi cechami, obejmujące różne dziedziny ludzkiego życia, które interpretowane w świetle wiary stanowią wyraz zbawczej obecności i woli Bożej⁵⁰. Chenu uważa, że właściwe odczytanie znaków czasu dokonuje się na płaszczyźnie teologicznej przez ich odniesienie do Bożego Objawienia, które realizuje się w postaci historii zbawienia, a zadaniem teologów jest stworzenie systemu hermeneutycznego tych fenomenów⁵¹. Wysiłek badawczy w dziedzinie rozpoznania i interpretacji znaków czasu ma na celu, zdaniem francuskiego dominikanina, odkrycie całego bogactwa fenomenów historycznych, poprzez które Bóg poświadcza swą obecność w historii i wzywa wspólnotę wierzących do aktualizacji Objawienia⁵².

Francuski myśliciel wyraźnie stwierdza, że właściwym podmiotem, który odkrywa teologiczny sens znaków czasu jest cała wspólnota eklezyjalna – Kościół pojmowany jako lud Boży⁵³. Powołuje się przy tym na treść konstytucji *Gaudium et spes*, gdzie w numerze 4 i 11 zapisano, że skoro lud Boży uczestniczy we współczesnych wydarzeniach, potrzebach i pragnieniach właściwych całej ludzkości, to ze względu na swe nadprzyrodzone posłannictwo nie może pozostać ich biernym obserwatorem, lecz powinien rozpoznawać i badać te fenomeny w świetle Ewangelii, mając na uwadze zawarte w nich znaki Bożej obecności lub Bożych zamysłów. Chenu podkreśla jednocześnie, że cała hierarchicznie uporządkowana wspólnota

⁴³ M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 206; M.-D. Chenu, *Les signes des temps*, s. 37; M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 2, *L'Évangile dans le temps*, s. 643–644, 677.

⁴⁴ M.-D. Chenu, *Les signes des temps*, s. 30.

⁴⁵ M.-D. Chenu, *Peuple de Dieu dans le monde*, s. 57.

⁴⁶ M.-D. Chenu, *La Parole de Dieu*, t. 2, *L'Évangile dans le temps*, s. 644.

⁴⁷ M.-D. Chenu, *Les signes des temps*, s. 37.

⁴⁸ Tamże, s. 37.

⁴⁹ P. Rabczyński, *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*, Olsztyn: WWD 2007, s. 87–91.

⁵⁰ P. Rabczyński, *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*, s. 80.

⁵¹ M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 205–206; M.-D. Chenu, *Les signes des temps*, s. 29; M.-D. Chenu, *Le salut est dans l'histoire*, s. 160–161; M.-D. Chenu, *Peuple de Dieu dans le monde*, s. 51–52.

⁵² M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 210–225; M.-D. Chenu, *Les signes des temps*, s. 35–39; M.-D. Chenu, *Peuple de Dieu dans le monde*, s. 52–53; M.-D. Chenu, *L'opinion publique dans l'Église*, s. 133–134.

⁵³ M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 223; M.-D. Chenu, *Les signes des temps*, s. 34–35; M.-D. Chenu, *Peuple de Dieu dans le monde*, s. 51–55.

wierzących, korzystając z *sensus fidei*, posiada charyzmat wyjaśniania sensu konkretnych znaków czasu⁵⁴.

W koncepcji teologii M.-D. Chenu znaki czasu są przede wszystkim znaczącymi wydarzeniami współczesności, które w świetle wiary można traktować jako aktualizację Objawienia Bożego w biegu historii. Określał je mianem „miejsc teologicznych w działaniu” (*lieux théologiques en acte*) – aktualnych *loci theologici*, spełniających rolę źródeł teologii posługującej się metodą indukcyjną, której punktem wyjścia jest konkretne wydarzenie w obecnym życiu i doświadczeniu chrześcijan⁵⁵. Francuski dominikanin wymienia następujące przykłady tych fenomenów: postęp techniczny i odkrycia naukowe służące ogólnoludzkiemu rozwojowi; socjalizację, deproletaryzację mas ludzkich; powstanie organizacji międzynarodowych, stojących na straży praw człowieka i promujących wartości ogólnoludzkie, takie jak prawda, sprawiedliwość, wolność; wyzwolenie z kolonializmu; odkrycie wartości pluralizmu kulturowego; ruch ekumeniczny; eklezjalne upodmiotowienie wiernych świeckich⁵⁶. Te nowe *loci* potwierdzają stałą obecność Boga w Kościele, dziejach i świecie⁵⁷.

* * *

Swoisty status naukowy teologii i specyfika teologicznego poznania sprawia, że wciąż pojawiają się nowe koncepcje jej uprawiania, które w dużej mierze są odpowiedzią na wyzwania współczesności, na umysłowość człowieka żyjącego w określonym czasie i kontekście dziejowym. Ich wspólnym mianownikiem jest chęć przekazywania niezmiennych Bożych prawd w formie zrozumiałej dla wszystkich ludzi wszystkich czasów. Niewątpliwie badania naukowe M.-D. Chenu należą do jednych z najważniejszych w historii teologii XX w., a jego koncepcja teologii „konkretnej i historycznej” wychodzi naprzeciw postulatowi soborowego *aggiornamento*.

Francuski dominikanin nazywa teologię nauką *sui generis*. Świadczy o tym jej pozycja epistemologiczna. Czerpie ona treści swych badań z Bożego Objawienia, które dostępne są podmiotowi poznającemu na drodze poznania przez wiarę. Nie oznacza to jednak deprecjonowania rozumu ani popadania w fideizm. Wręcz przeciwnie, zdaniem Chenu teologia w swej istocie jest rozumieniem wiary, wiarą *in statu scientiae*.

Omawiany myśliciel postuluje włączenie do dyskursu teologicznego refleksji nad koniunkturami czasowymi. Historyczność staje się w twórczości Chenu fundamentalną cechą teologii, a jej przedmiotem – wydarzenia historii Objawienia

⁵⁴ M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 224; M.-D. Chenu, *L'opinion publique dans l'Église*, s. 127.

⁵⁵ P. Rabczyński, *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*, s. 132–140.

⁵⁶ M.-D. Chenu, *Les signes des temps. Réflexion théologique*, s. 217–219.

⁵⁷ M.-D. Chenu, *Une école de théologie: Le Saulchoir*, s. 141–143; Jacques Duquesne *interroge le Père Chenu*, s. 126; C. Geffré, *Théologie de l'incarnation et théologie des signes des temps chez le Père Chenu*, s. 142–143; C. Geffré, *Le réalisme de l'incarnation dans la théologie du Père M.-D. Chenu*, s. 395–397.

i zbawienia. Stąd konieczność zastosowania w tej dyscyplinie adekwatnej metody poznawczej – metody indukcyjnej. Zdaniem francuskiego dominikanina badania teologiczne powinny skoncentrować się na tym, co „konkretne i historyczne”, a nie na teoretycznych spekulacjach bytowych.

Najważniejszym argumentem uzasadniającym koncepcję teologii Chenu jest wydarzenie Wcielenia Syna Bożego, które posiada swój wymiar nadprzyrodzony, lecz także naturalny, historyczny. Teolog dostrzega funkcjonowanie w świecie swoistego „prawa Wcielenia”, które stanowi ogólną zasadę Bożego udzielania się człowiekowi. Francuski dominikanin podkreśla stałą inkarnację Słowa Bożego w historii, we wszystkie rzeczywistości czasowe. Dzięki Wcieleniu historia stała się nosicielem Bożych zamiarów i Bóg jest zawsze w niej obecny. W tej perspektywie Chenu mówi o współzależności i koincydencji historii uniwersalnej (powszechnej) i historii zbawienia, a nawet o naturalnej dyspozycji tej pierwszej w stosunku do przyjęcia łaski zbawienia.

Założenia teologii „konkretnej i historycznej” prowadzą francuskiego dominikanina do zainteresowanie się wydarzeniami historycznymi – znakami czasu, które stają się cennym materiałem badawczym, nowym miejscem teologicznym, poprzez które dokonuje się aktualizacja Bożego Objawienia. Chenu jest przekonany, że historia uniwersalna nie podlega jedynie prawom immanentnym, ale rozwija się zgodnie z zamiarami Boga, który nadaje jej kierunek i znaczenie. W ten sposób odpowiada ona Bożemu planowi Objawienia i zbawienia, staje się historią Objawienia i zbawienia całej ludzkości i wszelkiego stworzenia. W tej wyjątkowej waloryzacji historii powszechnej centralne miejsce zajmuje tajemnica Wcielenia. Stąd znaki czasu – zjawiska historyczne, interpretowane w świetle historia zbawienia, poza sensem wypływającym z ich bezpośredniej treści, posiadają również swój sens teologiczny, mogą być interpretowane jako wyraz obecności Boga w dziejach i przejaw Jego woli.

MARIE-DOMINIQUE’A CHENU KONCEPCJA TEOLOGII „KONKRETNEJ I HISTORYCZNEJ”

STRESZCZENIE

Dorobek naukowy Marie-Dominique’a Chenu (1895–1990), francuskiego dominikanina, mediewisty i teologa, należy do jednych z najważniejszych w historii teologii XX w. Jego koncepcja teologii „konkretnej i historycznej” wychodzi naprzeciw postulatowi odnośny Kościoła, wysuniętemu przez II Sobór Watykański. Chenu uważa teologię za naukę *sui generis*, będącą w swej istocie zrozumieniem wiary, wiarą *in statu scientiae*. Podkreśla jej historyczność, która znajduje swoje uzasadnienie w wydarzeniu Wcielenia Syna Bożego. Dzięki Inkarnacji historia stała się nosicielem Bożych zamiarów i Bóg jest zawsze w niej obecny. Dostrzega wyraźną koekstensywność i koincydencję historii uniwersalnej i historii zbawienia (*historia profana* i *historia sacra*). Egzemplifikacją teologii „konkretnej i historycznej” jest refleksja Chenu nad znaczącymi wydarzeniami w biegu historii – znakami czasu. Są to wydarzenia historyczne, naznaczone pozytywnymi cechami, obejmujące różne

dziedziny ludzkiego życia, które interpretowane w świetle wiary stanowią wyraz zbawczej obecności i woli Bożej.

MARIE-DOMINIQUE CHENU'S CONCEPT OF "CONCRETE AND HISTORICAL" THEOLOGY

SUMMARY

The French dominican, medievalist and theologian Marie-Dominique Chenu's (1895–1990) research work is among the most important in 20th century theology. His concept of "concrete and historical" theology is a response to the call for the renewal of the Church postulated by the Second Vatican Council. Chenu considers theology to be *sui generis*, in its essence providing the understanding of faith. He emphasises its historicity, justified by the Incarnation of the Son of God, owing to which history became the conveyor of God's intentions and is continuously accompanied by Him. He perceives the apparent coextensiveness and coincidence of universal history and the history of salvation (*historia profana* and *historia sacra*). "Concrete and historical" theology is exemplified by Chenu's reflexion on the significant events throughout the course of history – the signs of time. These are historical events marked with positive traits from the various areas of human life which when interpreted from the perspective of faith constitute the expression of God's redemptive presence and His will.

MARIE-DOMINIQUE CHENU'S KONZEPT DER „KONKRETEN UND HISTORISCHEN" THEOLOGIE

ZUSAMMENFASSUNG

Das Forschungswerk der französischen Dominikaner, Mediävist und Theologe Marie-Dominique Chenu (1895–1990) gehört zu den bedeutendsten der Theologie des 20. Jahrhunderts. Sein Konzept der „konkreten und historischen" Theologie ist eine Antwort auf den Aufruf zur Erneuerung der Kirche, den das Zweite Vatikanische Konzil formuliert hat. Chenu betrachtet die Theologie als eine Wissenschaft *sui generis*, die ihrem Wesen nach das Verständnis des Glaubens vermittelt. Er betont ihre Geschichtlichkeit, die durch die Menschwerdung des Gottessohnes begründet ist, durch die die Geschichte zum Träger der Absichten Gottes wurde und von ihm ständig begleitet wird. Er nimmt die offensichtliche Koextensivität und Koinzidenz von Universalgeschichte und Heilsgeschichte (*historia profana* und *historia sacra*) wahr. Die „konkrete und historische" Theologie wird durch Chenus Reflexion über die bedeutenden Ereignisse im Laufe der Geschichte – die Zeichen der Zeit – veranschaulicht. Es handelt sich um geschichtliche Ereignisse mit positiven Merkmalen aus den verschiedenen Bereichen des menschlichen Lebens, die, wenn sie aus der Perspektive des Glaubens interpretiert werden, Ausdruck der erlösenden Gegenwart Gottes und seines Willens sind.

BIBLIOGRAFIA

- Barth M., *M.-D. Chenu*, w: H.J. Schultz (red.), *Tendenzen der Theologie im 20. Jahrhundert. Eine Geschichte in Porträts*, Stuttgart–Berlin: Kreuz 1966, s. 409–415.
- Chenu M.-D., *Définition de l'unité de l'enseignement*, „*Seminarium*” 2 (1971), s. 267–279.
- Chenu M.-D., *Une école de théologie: Le Saulchoir*, Paris: Cerf 1985.
- Chenu M.-D., *La littérature comme „lieu” de la théologie*, „*Revue des sciences philosophiques et théologiques*” 53 (1969), s. 70–80.
- Chenu M.-D., *L'opinion publique dans l'Église*, w: *Censure et liberté d'expression*, Paris: Desclee de Brouwer 1970, s. 124–134.
- Chenu M.-D., *La Parole de Dieu*, t. 1, *La foi dans l'intelligence*, Paris: Cerf 1964.
- Chenu M.-D., *La Parole de Dieu*, t. 2, *L'Évangile dans le temps*, Paris: Cerf 1964.
- Chenu M.-D., *Peuple de Dieu dans le monde*, Paris: Cerf 1966.
- Chenu M.-D., *La « doctrine sociale » de l'Église*, „*Concilium*” 16 (1980) nr 160, s. 119–125.
- Chenu M.-D., *Notes quotidiennes au Concile. Journal de Vatican II. 1962–1963*, Paris: Cerf 1995.
- Chenu M.-D., *Pour une théologie du travail*, Paris: Seuil 1955.
- Chenu M.-D., *Le salut est dans l'histoire*, w: C. Zanchettin, *L'Église interrogée. 11 questions. 11 réponses*, Paris: Centurion 1975, s. 155–167.
- Chenu M.-D., *Les signes des temps*, „*Nouvelle revue théologique*” 97 (1965), s. 29–39.
- Chenu M.-D., *Les signes des temps. Réflexion théologique*, w: Y. Congar, M. Peuchmaurd (red.), *L'Église dans le monde de ce temps. Constitution pastorale „Gaudium et spes”*, t. 2, Paris: Cerf 1967, s. 205–225.
- Chenu M.-D., *La théologie comme science ecclésiale*, „*Concilium*” 3 (1967) nr 21, s. 85–93.
- Chenu M.-D., *Théologie de la matière. Civilisation technique et spiritualité chrétienne*, Paris: Cerf 1968.
- Chenu M.-D., *La théologie est-elle une science?* Paris: A. Fayard 1957.
- Chenu M.-D., *Théologie et recherche interdisciplinaire*, w: F. Houtart (red.), *Recherche interdisciplinaire et théologie*, Paris: Cerf 1970, s. 68–76.
- Chenu M.-D., *Théologiens du Tiers Monde*, „*Concilium*” 17 (1981) nr 164, s. 37–44.
- Congar Y., *Le Père M.-D. Chenu*, w: R. Van der Gucht, H. Vorgrimler (red.), *Bilan de la théologie du XXe siècle*, t. 2, *Les disciplines théologiques, portraits de théologiens, l'avenir de la théologie*, Paris: Casterman 1971, s. 772–790.
- Duval A., *Chenu Marie Dominique*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 2, Freiburg im Br.: Herder 1994, kol. 1034.
- Duval A., *Présentation biographique de M.-D. Chenu par ses œuvres essentielles*, w: *Marie-Dominique Chenu. Moyen-Âge et modernité*, Paris: Cerf 1997, s. 11–23.
- Geffré C., *Le réalisme de l'incarnation dans la théologie du Père M.-D. Chenu*, „*Revue des sciences philosophiques et théologiques*” 69 (1985), s. 389–399.
- Geffré C., *Théologie de l'incarnation et théologie des signes des temps chez le Père Chenu*, w: *Marie-Dominique Chenu. Moyen-Âge et modernité. Colloque organisé par le Département de la recherche de l'Institut catholique de Paris et le Centre d'études du Saulchoir à Paris, les 28 et 29 octobre 1995 sous la présidence de Joseph Doré et Jacques Fantino*, Paris: Cerf 1997, s. 131–153.
- Jacquement G., *Chenu*, w: G. Jacquement (red.), *Catholicisme hier, aujourd'hui, demain*, t. 2, Paris: Letouzey et Ané 1969, kol. 1041–1042.
- Jacques Duquesne interroge le Père Chenu. *Un théologien en liberté*. Paris: Centurion 1975.
- La Brosse O. de, *Le Père Chenu – La liberté dans la foi*, Paris: Cerf 1969.
- L'hommage différé au Père Chenu*, Paris: Cerf 1990.

- Lobato A., *Chenu*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 2, Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu 2001, s. 107–110.
- Maldamé J.-M., *Chenu, Marcel*, w: G. Reynal i in. (red.), *Dictionnaire des théologiens et de la théologie chrétienne*, Paris: Bayard/Centurion 1998, s. 111–113.
- Mazzarello M. L., *Il rapporto Chiesa – mondo nel pensiero del Padre M.-D. Chenu*, „Rivista di Scienze dell’Educazione” 17 (1979) z. 1, s. 27–87.
- Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Teologia dzisiaj. Perspektywy, zasady i kryteria*, Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów 2012.
- Potworowski Ch., *Marie-Dominique Chenu*, w: J. Genest (red.), *Penseurs et apôtres du XXe siècle*, Montreal: Fides 2001, s. 116–129.
- Rabczyński P., *Chenu Marie-Dominique*, w: M. Rusecki i in. (red.), *Leksykon teologii fundamentalnej*, Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002, s. 190–191.
- Rabczyński P., *Marie-Dominique Chenu OP i jego teologia*, *SW* 38 (2001), s. 383–390.
- Rabczyński P., *Zasłuchany we współczesność. Marie-Dominique Chenu*, w: J. Majewski, J. Makowski (red.), *Leksykon wielkich teologów XX/XXI wieku*, t. 2, Warszawa: Biblioteka Więzi 2004, s. 52–62.
- Rabczyński P., *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*, Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, 2007.
- Turowicz J., *O tej książce i jej autorze*, w: M.-D. Chenu, *Lud Boży w świecie*, Kraków: Znak 1968, s. 5–11.